

Rippl-Rónai emberi kapcsolatai a levelei tükrében

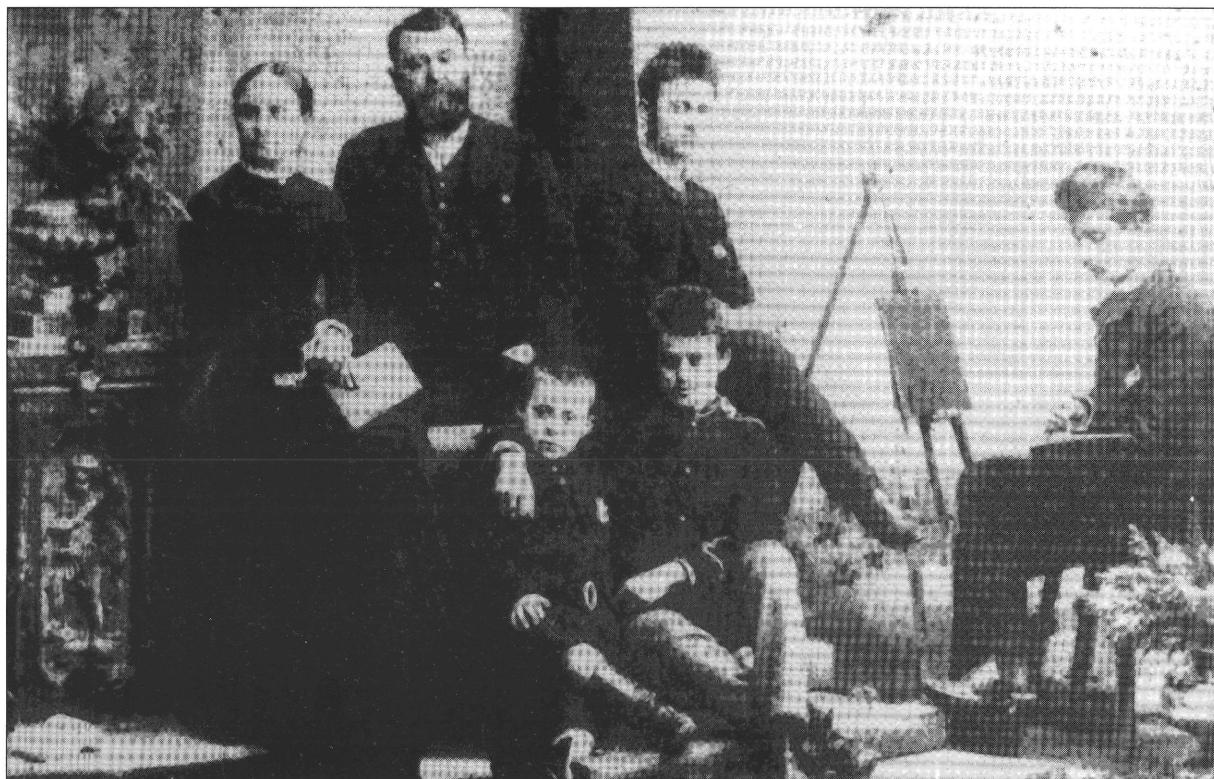
FÖLDES MÁRIA

Megtiszteltetés számomra, hogy itt Kaposvárott egy előadás keretében számolhatok be Önöknek egy évek óta tartó munkáról, illetve a munka kapcsán szerzett benyomásokról, tapasztalatokról, arról a képről, milyenek ismerhetjük meg Rippl-Rónait levelei alapján, milyenek mutatják őt emberi, családi kapcsolatai.

Kutatómunkánk 1996-ban kezdődött el, mikor a Magyar Nemzeti Galéria elhatározta, hogy nagyszabású kiállítással tiszteleg Rippl Rónai József művészeté előtt. Az egyik feladatomból volt a készülő katalógushoz a művész leveleiből válogatást készíteni. Gyakorlatilag összegeztem a művész fellelhető terjedelmes levelezését, elsősorban Genthon István kutatásaiból kiindulva. A 2000. évtől kezdve egy OTKA pályázat (T032018) elnyerése lehetővé tette számunkra, Plesznivny Edittel közösen, az elkezdett munkát folytatását. A pályázatunk célja a művész által írt és a neki szóló levelek összegyűjtése, az anyag tudományos feldolgozása és jegyzetekkel ellátva kiadásra történő előkészítése. Pílanatnyilag kb. 400 levél van birtokunkban, ezek nagy része közgyűjteményekben található, viszonylag kevés számú magántulajdoni levelet ismerünk és jó néhányat pedig csak Genthon István pótolhatatlan munkája eredményeként.

Rippl-Rónai József sok levelet írt, szívesen és gyakran számolt be családjának életé alakulásáról, hétköznapjairól, mindennapi örömeiről, bánatairól. Megosztotta velük terveit, formálódó művészi ideáljait, megpróbálta szavakba önteni véleményét erkölcsi kérdésekről, politikai eseményekről. Az az érzésünk támad, hogy tudatosan ír ennyire különböző témákról, szándékosan részletezi lakásának berendezési tárgyait, ezzel ízlését és ideáljait is megismerteti velük, bemutatja új műveit, gyakran beszámol azok keletkezési körülményeiről. Hogy ezeket a leveleket szélesebb nyilvánosságnak szánja, mint a család és a barátok szűk köre, megerősíti az 1899. december 27-én kelt, Franciaországból címzett levél, melyben öccsének, Ödönnek a következőket írja: „*Multkorában hogy az én összes levelezésemet összeszedted – azt hittem hogy arra fogsz törekedni, hogy azok – bizonyos sorrendben megnumerázva félre lesznek téve várván egy alkalomra, azok logikus összeállítását könyvben – „Rippl-Rónai levelezése” cím alatt.*”

Az objektívabb kép kialakításához szükség lenne a neki írt levelekhez ismeretéhez is, sajnos jelenleg elég kevésről van tudomásunk. Hogy ez a történelem viharainak köszönhető-e, megsemmisültek vagy eltűntek,

A Rippl család 1884-ben. Langsfeld Mór felvétele

József és Ödön egy fiumei kávéház asztalánál, 1904 körül

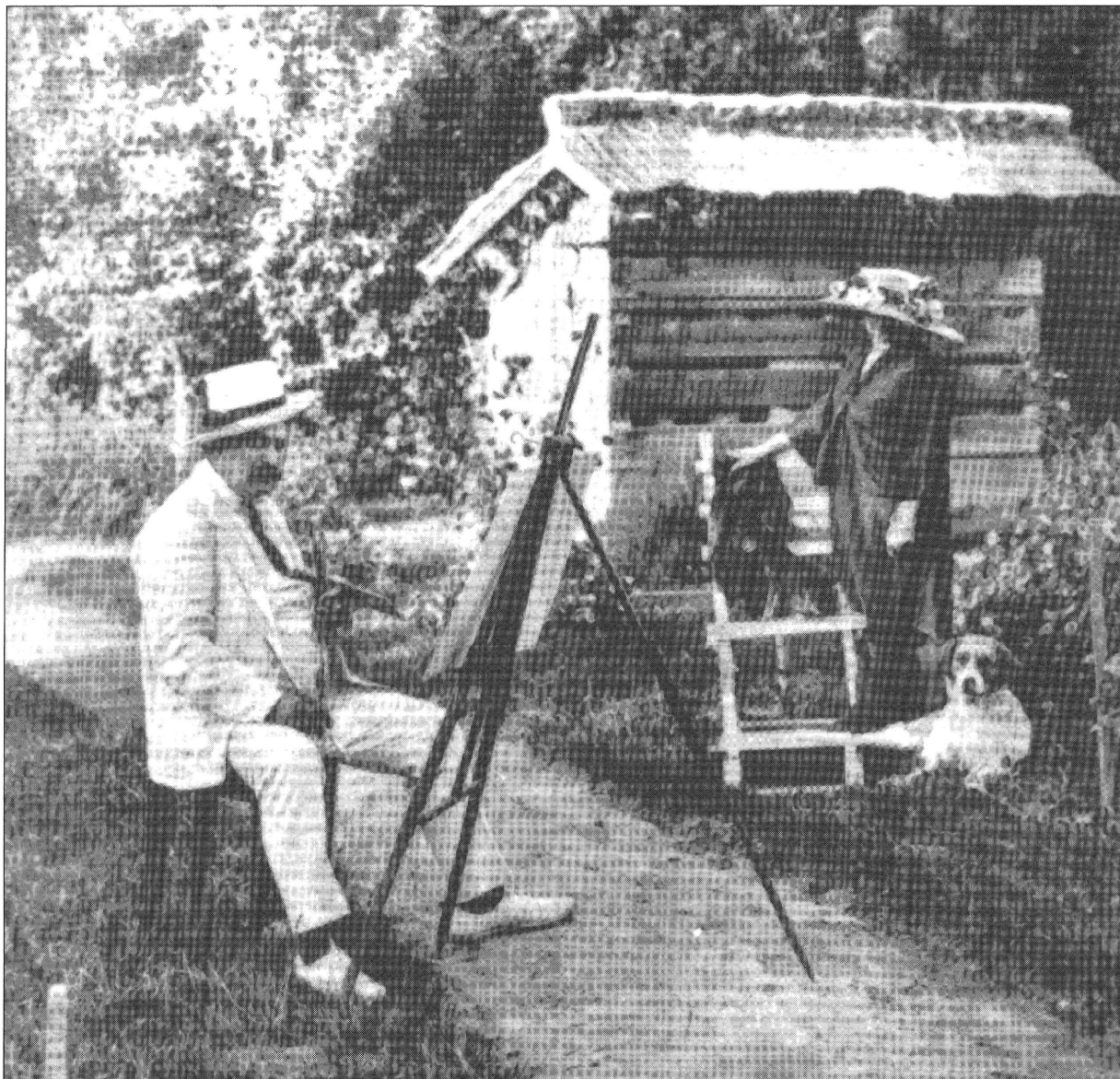
vagy esetleg Lazarin, a művész felesége ítélte pusztulásra őket, nem tudjuk. Talán maga a mester is szelektált, vagy nem tartotta annyira lényegesnek megőrzésüket, erre egy levéltöredék néhány sorából következtethetünk, melyben a Justh Zsigmondtól kapott levelek sorsáról számol be számunkra eddig ismeretlen címzettnek: „Itt küldöm Méltóságos Uram, Zsiga levelét, tegyen vele amit akar. Nekem, kedves kötelesség ezt Önnek közölni. Végtelen sajnálom, hogy a többit nem őriztem meg, pedig egyik kedvesebb és tartalmasabb volt, mint a másik...” Egy másik, Ödönhöz írt leveléből pedig azt tudjuk meg, milyen cselekedetre sarkallta az, ha valami nem tetszett neki: „...Még egyszer kérek szépen – sziveskedjél több gondot fordítani leveleidre úgy külsőleg, mint belsőleg...Leveledet azonnal elégettem, amint láttam, hogy millió hibával van tele...” Bizakodni azonban bizakodunk, hogy kutatómunkánk során még előkerülnek levelek, melyek teljesebbé tehetik a Rippl-Rónairól kialakuló képet.

Kik jelentették Rippl-Rónai családját? Elsősorban szülei, Rippl József iskolaigazgató-tanító és felesége, Knezevich Anna, akik a négy fiút felnevelték. Rippl-Rónai mindig nyilvánvalóvá tette, mit köszönhet szüleinek, mit jelent számára az otthon, a családi tűzhely melege. „Az bizonyos, hogy én a régi patriarkális érzések embe-
re vagyok – az otthon és szüleimet nagyon szeretem és szerettem volna velük élni... Nekem az ő megelégedettségük, boldogságuk volt mindig legnagyobb örö-
möm”. Malonyai Dezsőnek 1905-ben fogalmazta meg származásával kapcsolatban ezeket a sorokat:

„...nincs olyan apja-anya senkinek a világon, mint nekem arról kezeskedem. Ezeknek a lelke, szíve, minde-
ne nemes - okmány nélkül. Én, az árménykukba sem lé-
pek. Ős erőik.”

1883-ban a huszonkét éves fiatalember bejelenti el-
tökélt szándékát, hogy abbahagyja a nevelősködést a
Zichy családnál, nem lesz patikus, hanem saját útját
követve művészi pályára lép és Münchenbe megy,
hogy fejlessze, képezze adottságait. Ahogy írja, vala-
mennyi megtakarított pénze volt, mégis elsősorban
csak szülei segítségére számíthat, bár reménykedik
Somogy megye vagy a város esetleges támogatásá-
ban. Első levelében megnyilvánuló erős, önmagába és
tehetségébe vetett hit, ez a fantasztikus eltökéltség a
következő évek minden szüleinek szóló híradásban je-
len van, nem csökken, annak ellenére, hogy támogató
ösztöndíjak nem nagyon érkeznek, a szüleitől érkező
apanázs ritkán egészül ki illusztrációkért, kisebb mun-
kákért járó tiszteletdíjjal, pláne tanulmányai elején.
Ezért a Münchenből és Párizsból érkező leveleknek
központi kérdése, témája a pénz, valamiféleképpen
minden e körül forog. Nem ritkák az ilyen megjegyzé-
sek: „A postamesterék és a Grófné levelét kérem visz-
szaküldeni és ha lehet egy kissé gyakrabban írni. Ha
pénzt küldenek azt **pénzeslevél borítékba** tegyék és
ne utalványozzák, van erre elég ok.”, vagy: „Addig a **ki-
tartás** lesz legnehezebb és hogy a siker biztos legyen,
nagyon jó lenne, ha az kedves jó Öreganyám megnyit-
ná az erszényét és elküldené nekem annak összes tar-
talmát, ... Ne mutogassák kérem mindenkinek levelei-
met nem szükséges a mi házi ügyeinket az egész vi-
lágnak kitalálni, ha nekem jól, biztosíthatom Önöket
Kedves Szüleim, hogy Önöknek is jól fog menni.” Ilyen
bízgatásokra nagy szükség lehetett, mert a tanulás évei
nem rövidültek, München után Párizs következett, bár
ott ösztöndíjak könnyítettek Rippl és családja helyze-
tén. Néha kissé nyersen közli szüleinek, hogy még
szükség van az otthoniak áldozatkészségére, így szü-
letett meg ez az 1886-ból még Münchenből keltezett le-
vél, melyben írja: „Legelső sorban is azt tudatom, hogy
nem mentem festő iskolába, de ezt nemcsak azért nem
tettem meg, mert pénzem nincs hozzá, hanem főleg
azért, mert jövő évre egy még elismertebb iskolába
juthatok... Egy szóval 2-3 év előtt még szó sincs arról,
hogy tisztán a festészetből, képekből éljek meg... Eze-
ket figyelmeztetésül írom, csak nehogy idő előtt légvá-
rakat építsenek maguknak Kedves Szüleim!”

A következő évek híradásainak is legfőbb témája a
már Párizsban tanuló, dolgozó fiatal festő anyagi hely-
zete, majd egyre sikeresebb festői pályafutása, első ki-
állításai. Első olvasatra úgy tűnik, csak a saját sorsa
foglalkoztatja, csak saját céljait látja. Szüleinek gyakran
ad feladatokat, cipőt, ruhát, ételmelet kér otthonról, de el-
várja a lelki támogatást is. Azt is megengedi magának,
hogy tanácsot adjon öccsei pályaválasztásával, visel-
kedésével kapcsolatban, sokszor fogalmaz meg kritikát
velük szemben. Sosem felejtí el szóvá tenni szüleinek
azt, hogy kevés bélyeget raknak a levelekre, hogy nem
megfelelő a kért ruha szövete, szabása, szóval apró-
cseprő dolgokban is nagyon kényes és igényes. Még-

Rippl-Rónai a Róma-villa kertjében feleségével, 1912. Balogh Rudolf felvétele
(Vasárnapi Ujság 1912.39.sz. szeptember 29.1.)

is, újra és újra átolvasva a leveleket, sok apró jeltől, egy-egy kedves megjegyzésből kiérezzük, igen fontos számára a szülők támogatása, elismerése, nekik akar megfelelni, ugyanakkor meg is akarja nyugtatni őket, hogy az önmaga által kijelölt út helyes, hogy érdemes fiúkba befektetni. Nem felejtí el a névnapi, a születésnapi jókívánásokat, az otthoniak üdvözlését. Hiányoznak, meg szeretné osztani velük az első kiállítás sikerének örömét: „Folytonosan az a gondolat foglalkoztatott, ha az én Kedves Szüleim itt lehetnének és látnák ezt a gyönyörű helyiséget ezen gyönyörű derült napon...”

Igyekszik megismertetni az öregekkel művészi szándékait, terveinek lényegét, gyakran bocsátkozik bonyolult és talán nem is mindig érthető fejtegetésekbe, melyek célja, hogy megértesse szüleivel, hogy a

festőművészet van olyan fontos, megbecsülni való foglalkozás, mint a tanítóság, a patikusság. Hogy ebből lehet egzisztenciát teremteni, társadalmi megbecsülést elérni. Szigorúan ragaszkodik saját művészi hitvallásához, az általa felállított etikai rendhez. 1892 márciusában, mikor sikeres kiállítása, festményei iránt megnyilvánuló váratlan érdeklődés talán anyagi reményeket is ébreszt szüleiben, erre így reagál: „Lajos utolsó levelében azt írja, hogy a mama mit mondogat magában: „hiszen így igen jól van csak az a gyerek azt is közölné velünk, hogy képeit menynyiért adta el.. Erre egészen akaratlanul eszembe jutott a Németh Dr. kopasztottan átküldött ludja, a midőn a jó mama ilyen formán elégedetlenkedett akkoron is t.i. nem elégszik meg soha egészen azzal a mit adnak: a ludnál a pehely hiánya keserítette el daczára a jó falatoknak, az én kiállítá-

A Rippl-testvérek – Ödön, Lajos, József – a Róma-villa kertjében, 1912 körül

somnál pedig a pénzt keresi és mintha csak ebben látná a valóságos siker elérését Ismételnem kell ugy lát-szik, hogy a kiállításomat soha nem akartam vásártér-re alakítani, mindig csak az erkölcsi siker lebegett szemem előtt...

Hazatelepülése után kapcsolatuk továbbra is szoros marad, megosztja szüleivel egyre gyakrabban bekövetkező művészi sikereinek örömét. Anyja 1905-ben, apjának 1908-ban bekövetkezett halála után is sokszor emlegeti leveleiben szüleit, főleg édesanyját. Mély érzés árad ezekből a részvénytáviratokról írt sorokból: „Őn tudja legjobban, hogy kit vesztettem én el benne, akít annyiszor lefestettem akkora szeretettel. Ha két szívem volna, se tudnám elviselni bánatomat, nem is tudom, melyik pillanatban szakad meg ...A karácsonyfa még ma is fenn áll a maga szimbolikus pompájában, csak egy dologgal – egy ereklével szaporodott – édes anyám két áldásos és dolgos kezével = gypsbe öntöttük.” vagy a nagyon sikeres 1906-os kiállítás és aukció mámoros hangulatában Ödönnek költőien fogalmazza meg édesanyja fájó hiányát: „milyen jó lenne kedves kis anyánkat szíven csókolni”.

Feleségének, Lazarinnak alakja elsősorban nem a neki írt levelekből, üdvözlőtekekből rajzolódik ki. Kevés levél, néhány képeslap maradt ránk, ezek azonban rövid, de nagyon kedves üdvözlő sorok. Másoknak írt be-

számolókból, leginkább az Ödönnek szóló híradásokból kell összeraknunk Lazarin alakját. Egy-egy megjegyzésből, utalásból, események leírásából áll össze szinte mozaikképként Rippl és Lazarin kapcsolata, a háttérbe húzódó, odaadó, biztosságot, állandóságot jelentő élettárs és feleség figurája.

Lazarint hűgával együtt 1888-ban ismerte meg Rippl Párizsban. Az 1890-es években a művész sok hímezést és gobelint tervezett, ezek kivitelezését vállalta a két Baudrion lány áldozatos, fáradságos munkával. Hogy mikor mélyült el kapcsolatuk, hogyan alakult át a munkakapcsolat életre szóló vonzalommá, nem tudjuk. Tény, hogy a jelenleg birtokunkban lévő levelekben először 1895-ben bukkan fel neve. Ekkor születik az a nagyon fontos két levél, amelyben beszámol életformájukról. Részletesen és igen szemléletesen írja le szobáikat, szeretettel ismerteti meg szüleivel az őket körülvevő kedves berendezési tárgyakat. Valószínűleg tartott az öregek rosszálló véleményétől, ezért nagyon óvatosan közelít a kényes témához. A szobák leírása során érünk a hálószoba bemutatásához, itt szövi bele ügyesen mondanivalójába Lazarin létezését, egy polgári családban egyáltalán nem megszokott kapcsolat tényét, ilyenformán: „...Az én hálószobámban van egy genfi falszőnyeg és egy japáni rajz, egy puha fából készült ágy, a fa színe sárga és politurozott az erek lát-

Rippl-Rónai József, felesége Lazarine, Dobossy Elek és Anella a Róma-villa mögötti teraszon. 1927. Pásztor Árpád felvétele. (Magyarország 1927. november 26.5.)

szanak a firmisz alatt. Ebben az ágyban fekszem én és mellettem az az asszony, akit igen szeretek aki fölállózza egész életét én értem. (Erről máskor többet)..."

Öccsének, Ödönnek őszintén írhatott mindenről, bízva testvérenek odaadó és mindent elfogadó szeretetében. Ödön járt Párizsban és megismerte bátyja választottját, neki nyíltan beszámolhatott kapcsolatáról Lazarinnal, az esetleges féltelméről is, hogyan fogadják a szülők választását. Egyik leveléből kiderül, Ödönt kérte meg valamiféle közvetítésre, segítse Lazarin befogadását családjukba. 1900. szeptemberében írja: "...Édes Ödönöm, igen szépen köszönöm, hogy kilátásba helyezted az én kis Lazarinom jövetelét. Sajnos egyelőre csak magamban leszek vendéged..." Lazarin tisztában volt helyzete nehézségével, ő is kisvárosban született, tudta, hogy egy hagyományos polgári értékrendben ez a kapcsolat nem elfogadott és nem elfogadható. Bizonyára félt is, ódzkodott is a látogatástól, az esetleges elutasító magatartástól, megaláztatástól. Sokáig tartott, míg Rippl-Rónai elhatározta magát arra, hogy az asszonyt, aki több mint egy évtizede társa volt, elvegye feleségül. Egy 1906-os Ödönnek szóló értesítés széljegyzetként olvashatjuk Genthon István adatát a május 7-én történt esküvőről. Bár egy évvel korábbi leveléből is az esküvő előkészületeiről értesülünk, de ez a tervezett esküvő elmaradt, talán az ekkor már súlyos

beteg anyja állapota miatt. Arra sem tudunk választ adni, miért várt 1906-ig Rippl az esküvővel. Valamiféle művészi attitűdhez ragaszkodott, vagy önállóságát, szabadságát féltette? Nem akart a szokványos szerepbe illeszkedni? Talán. Tette ezt annak ellenére, hogy mindig a legszebben írt Lazarinról, bizonyosság erre egy párizsi 1897-es, csak Genthon István leírásából ismert levéltöredék: "...Most ezidő szerint itt a kanyaró és a tífusz kaszabolja le az embereket, uralkodik, meglehet, hogy hozzám is elnéz és elvisz magával. Szeretném, ha legalább te tudnád mik egyszersmindenkorra terveim Lazarinra nézve. Szeretném ha kivánságomat szigoruan betartanátok... Minden tekintetben segítségére legyetek és mint testvért vagy nővért vegyétek. **Megérdemli...**" A kevés ránk maradt leveléből is őszinte szeretet, aggodás, odafigyelés árad, gondoskodás nyilvánul meg minden sorából. Még hosszú házasság után is kedves kis angyalomnak szólítja, a kettejük között meglévő mély érzés élete végéig megmaradt.

Rippl-Rónai életének másik meghatározó nőalakja Zorka, Bányai Elza színésznő volt. A fiatal lány alaposan felkavarta Rippl életét, megszokott nyugalmát és ez biztos kihatott családi életükre is, bár a művész igyekezett mindent úgy csinálni, mintha mi sem történt volna. A Zorka név nem fordul elő még a bizalmasának, Ödönnek írott leveleiben sem. Zorka a művész halála után

külföldre ment, a hozzá írt leveleket bizonyosan magával vitte. Hogy a Zorka által írt levelekkel mi történt, csak találgatni tudunk, bár teljesen természetesnek tartanám azt, ha Lazarin az összes levelet megsemmisítette volna. Zorkát a pasztellképekről jól ismerjük, néha ártatlan kislányként tűnik fel, nagy masnival, matrózgaléros ruhában, néha mint végzet asszonya, érzéki, kihívó szépséggel, máskor elviselhetetlen bestiaként ábrázolta a művész. Az érzékeny pasztellportrék híven tükrözik a művész nagyon változatos és gyakran változó érzéseit a lány iránt. Egy magántulajdonban lévő levelet ismerünk, melyet a művész az éppen Párizsban tartózkodó lánynak írt. Szívszorító olvasni ezt az 1924-es, zaklatott írást, melynek minden sorából vágyakozás és a kiszolgáltatottság érzése árad. Még két levélben fedezhetjük fel Zorka nevét. Az egyik rövid írás 1921-ben íródott, Papp Vikornak szól, akinek Beethoven könyvéért mond udvarias köszönetet Rippl-Rónai. A formális levélen találunk egy furcsa, oda nem illő ceruzás sort: „nem kell válaszolni!”, amit nem értünk, a megfejtést a dupla levél belső oldalán találjuk, így szól kusza, izgatótt betűkkel: „Nagyon leköteleznél Kedves Barátom, ha egy értékes bámulódnak, a ki ismeri egyik első alkotásodat és szereti, elküldenéd nevemben és a nevedben Beethoven könyvedet. Czim Bányi Zorka Ónga Ez a kérésem egészen a magunk ügye – ugye bár? Majd elszámolunk később.” A másikban támogatás kér Kárpáti Auréltól Zorka színészi karrierjéhez. Ezekből az töredékekből próbáljuk elképzelni, milyen megalázó helyzetbe kényszeríti az idős mestert ez a viszony.

A levelek tanúsága szerint is a legszorosabb kapcsolat öccséhez, Ödönhöz fűzte. Az eddig ismert levelek közel egynegyede hozzá íródott, de biztos, hogy ennél sokkal többet írt Rippl az öccsének. Valószínűleg a levélváltás kölcsönös volt, sajnos Ödön írásából kevés maradt ránk. Ebből a csekély számú írásból is egyértelműen kiderül, hogy a fiatalabb testvér bálványozta bátyját, fenntartás nélkül elfogadta véleményét. Megtanulta értékelni művészetét, elfogadta művészi elveit és értékítéletét is. Kezdetől fogva hisz abban, testvére nagy művész lesz és minden tőle telhető lelki és egyéb támogatást megad ahhoz, hogy Rippl álmait valóra válthassa. 1894-ben, mikor egy könyvet nyit, melybe nagy gondnal kezdő összegyűjteni a bátyjáról megjelent újságcikkeket, így indítja az első oldalt: „Gyűjtöd meg van győződve, hogy az utókor a festő nem létekor elimerőleg fog adózni a művésztől, kinek puritán jelleme, anyagiasságtól távol álló művészetért rajongó lelke... domborodik ki minden alkotásaiban; érvényesülni fog halhatatlanságban.” Ödön rajongó szeretete az évek során, az egyre gyakoribb elismertséggel sem változott, minden újabb sikert lelkesen üdvözölt. Ennek az odaadó szeretetnek bizonyítéka Ödön utolsó feljegyzése, mely 1920. novemberében íródott. A budapesti kiállítás fogadtatása ilyen sorok írására készíteték: „...megboldogult aranyos szüleink...ha látnák azt a sok szép csillagot, amely Te feletted illetve mi körülötünk ide-oda cikázik...Mit szólnának? Talán csak bámulnának. ...Csókol Ödön”

Rippl, ellentétben Ödön öccsének mindent megbocsátó szeretetével szemben, sokkal kritikusabb volt. Keményen bírálja öccsének véleménye szerint kezdetben sekélyes ízlését, nyelvtani hibáit, rossz franciaságát, tudálékos fogalmazásait. Könnyen talál hibát, néha a levéltéma felvetésében, néha a küldött élelmiszer állapotában, a számára oly fontos dologban – megfelelő értékű bélyeg hiányában –, az esetleges jó szándékú figyelmeztetésekben stb. Sorozatosan olvashatjuk az ilyen típusú megjegyzéseket: „Tehát te csak édes Ödönöm – nem vagy képes abbahagyni a vészharangozással. Ugy látszik megcsontosodott benned ez a tehetőség. Toldalék számba menő megjegyzéssel egészen elmaradhattál volna” vagy „Nem tudom elképzelni hogy mit lapítottok oly igen? – Mért nem irtok? Az ünnepekre okvetlen vártam valami kellemes ujságot vagy mákos és dióspatkót...” vagy „Az igazat megvallva mai leveleddel éppenséggel nem vagyok kibékülve. Az ilyfajta levelezésből nem kérek. Többször kértelek már arra, hogy fordíts több gondot hozzám menesztendő soraidra”

Néha, hogy tompítsa a bírálat hangját, kedvességbe rejtve, vagy más szájába adva a kritikát, hívja fel Ödön figyelmét, sokadszorra, hibáira: „Knowles maga nagyon szeret és sokszor mondja, hogy csak az a kár benned, hogy ha valami elakarsz mondani – nagy feneket keritesz neki és olyan lassan kötöd össze a jól kificzamított szavakat, hogy lehetetlen bevárni a mese végét.”

Ugyanakkor Ödön személyében találta meg azt a bizalmast, akinek minden gondolatát, titkát, kételyeit el merte mondani. Előtte nem kellett szerepet játszani, bátran megvallhatta gyengéit, hibáit is. Minden, kívülről számára talán bántónak ható megfogalmazás ellenére, kettejük kapcsolata kivételes, különleges kapcsolat volt, megértették egymást, egy hullámhosszon voltak. Ezt érezzük egy édesanyjának szóló levél szavaiából: „Külföldön tartózkodásom óta soha oly szerencsésnek és boldognak nem éreztem magam, mint szeretett Ödön öcsém jelen látogatása alkalmával. Igazán a legjobb testvért a legnemesebb érzelmű embert és az értelmes gondolkozót ismertem fel benne...”

Ennek a soha el nem múlt testvéri szeretetnek meghatározó jele egy gyűrött papírdarab, melyre Rippl-Rónai Ödön 1921. januárjában bekövetkezett halála után írta a következő pár sort: „Édes jó Ödönöm, miért hagytál itt? Nagyon hiányzol, igen nagyon szerettelek. Szegény jó Anyánk mondaná, hiszen ki nem beszéltük még magunkat...”

A levelekből megismert kapcsolatok, események, gondolatfüzérek alapján azt vélhetnénk, tudjuk, milyen volt Rippl-Rónai József festőművész, az ember. Kialakulhatott egy olyan kép is róla, hogy önző, kicsinyes, csak a saját érdekeit néző valaki. Ám én inkább úgy fogalmaznék, hogy gyarlóságaival, hibáival együtt is izgalmas, színes egyéniség, összetett jellem, mint mindannyian, egyedi és megismételhetetlen, megismerésre és szeretetünkre méltó férfi, aki mindennek előtt kivételesen jó festő.